

amb un gran nombre de pàgines—, la seva estada a París, etc. A les notes també hi trobem les proves del grau de complicitat que existia amb els escriptors espanyols del seu temps i també les polèmiques que hi mantenia sobre el tema de si perdria el temps o no publicant en una llengua com el català.

Enric Cassany fa notar al pròleg que aquestes *Memòries* configuren un llegat autobiogràfic i memorialístic de gruix, «que només podrem trobar complet si mai s'emprèn l'edició sistemàtica del seu epistolari» (p. 21), del qual ja se n'ha publicat una part. Un material imprescindible, doncs, per conèixer Oller i la història del naixement de la novel·la moderna en català.

PIJOAN, Pol i MARAGALL, Pere: *Josep Pijoan. La vida errant d'un català universal*, Barcelona: Galerada, 2014.

GLÒRIA CASALS

Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General
gcasals@ub.edu

Pol Pijoan i Pere Maragall han tingut el privilegi, l'encert i la generositat de publicar el que ells modestament anomenen «una síntesi ordenada» (p. 14) de la vida i l'obra de Josep Pijoan. El fet que l'un sigui nebot nét de Pijoan (nét del seu germà gran, Baltasar), i l'altre nét de Joan Maragall i fill de Jordi Maragall i Noble, una de les primeres persones a interessar-se per Pijoan, proporciona una mirada diferent al text. Per a bé i per a mal. El nom i l'obra de Pijoan, l'home i el personatge, han estat sempre presents en el dia a dia dels autors. No és rellevant que n'hagi estat o no referent, però la proximitat de vegades pot posar una patina de cortesia, de familiaritat o fins i tot de condescendència que no és en absolut necessària i que, sobretot, no beneficia en res la figura del biografat. Els autors trien: destaquen unes coses i en minimitzen unes altres. Subjectivitzen la vida de Pijoan, que és la seva obra. És legítim? Sí. Absolutament. La tria converteix el llibre en una hagiografia de Pijoan? Decididament no. I això està bé. El resultat global, però, se'n ressent una mica, d'aquella proximitat.

No estic parlant de l'empatia imprescindible a l'hora d'encarar la redacció d'una biografia; estic parlant d'una altra cosa —d'absències, de mig entesos, de no voler allargar-se més del compte, etc.—, que poden destenyir (i prenc el mot de Sagarra parlant de Pijoan, p. 130) el resultat de la ingent feïna. Em refereixo per exemple, al tractament que es fa en el llibre de la guerra civil espanyola (p. 164), o l'enrenou amb la publicació dels «Retalls de vida» als *Quaderns de l'Exili* (p. 175 i segs.). Enllestir la guerra civil amb l'activisme quàquer de Pijoan i Teresa em sembla una frivolidat. Fins i tot se n'hauria pogut prescindir, d'aquella mitja pàgina. Liquidar les relacions de Pijoan amb l'exili republicà a Mèxic de la manera com es fa em sembla insensat a la vista de la bibliografia de què disposem.

Hi ha llibres que s'esperen durant molts anys. De vegades no arriben mai; d'altres vegades sí, i la celebració es fa notar en ressenyes, presentacions, notes de premsa, citacions i referències en la bibliografia especialitzada. Hi ha d'altres llibres que arriben a terme, però que per raons diverses passen discrets perquè no compleixen del tot les expectatives que havien generat, queden com encallats. Són llibres que han demanat molta feina, molt temps i esforç als autors. Potser se n'esperava molt —el tot—, i ja sabem com és d'impossible arribar al tot quan és tan difícil aconseguir el molt, el poc i el massa!

El comentari que ofereixo sobre el llibre té alguna cosa de tancament del cercle, de punt i final. Jo, que gairebé sóc de la mateixa quinta que els autors (ells del 1951, jo del 1954), vaig saber qui era Josep Pijoan de molt petita, gràcies als cinc volums de la *Historia del mundo*, publicada per Salvat a partir de 1926 i de la qual a casa hi havia (hi ha) una reimpressió revisada del 1955. N'anava llegint els capítols de manera ordenada, com si es tractés d'una novel·la, i m'entretenia mirant una vegada i una altra les magnífiques fotografies i làmines, algunes a pàgina sencera, la majoria en blanc i negre però algunes en color (amb uns daurats que enamoraven). Hi desfilaven els maoris de Nova Zelanda i els mongols tàrtars; el cap d'una tribu africana de nom impronunciable acompanyat de les seves setze esposes!; el ciclotró del Nobel Ernest Lawrence o els frescos de Clemente de Orozco; el document del tractat de rendició del Japó o les primeres autopistes americanes. Una manifestació a Moscou l'any 1938 davant la tomba de Lenin o una vista panoràmica des de l'aire del Nova York de l'any 1940, amb un avió panxut en primer pla totalment desproporcionat. La *Historia del mundo* de Pijoan em va suposar una matrícula d'honor al meu examen d'ingrés al batxillerat. En aquells anys, per optar a matrícula d'honor, un cop aconseguit l'excel·lent en l'examen ordinari que vaig fer com a estudiant lliure a l'aleshores —i ara— Institut Verdguer, a la Ciutadella, t'havies de tornar a presentar i respondre de manera oral les preguntes de diferents matèries que feien els membres del tribunal. La fórmula del volum del con, la capital de Finlàndia i el significat del Corpus van ser les tres primeres preguntes. La quarta me la va fer un capellà amb fama de poca-solta: em va preguntar si havia llegit algun llibre. I jo li vaig explicar que havia llegit *El rei de les Muntanyes Blaves*, *Les aventures d'en Massagran*, *Els fills del capità Delmar al Pol*, *Mariona Rebull* i la *Historia del mundo*. I que cada setmana llegia el *TBO*. Es va tocar les ulleres verdes amb la novel·la d'Ignacio Agustí (de fet també m'havia llegit *El viudo Rius*) i em va fer parlar dels volums de Pijoan.

Del Pijoan jove en vaig saber coses per raons acadèmiques molts anys després. Conservo una llibreta de l'any 1975 amb anotacions sobre els «Retalls de vida» publicats als *Quaderns de l'Exili*, que llegia a la Biblioteca Figueras, en els quals Pijoan carregava sense embuts contra Cambó i Carner. A la primeria dels anys 80, i ja per raons professionals, Pijoan es va convertir en un imprescindible. On anava Maragall anava Pijoan. En algunes ocasions, però, i no les menys interessants, on anava Pijoan anava també Maragall.

Perquè sempre he tingut Pijoan al costat, en volia més coses, d'aquest llibre. En volia coses que ningú abans m'hagués explicat: es digués Sagarra, Jardí, Pla, Jordi Maragall, Castellanos, Cacho Viu o Baladia. M'hauria agradat un text més ambiciós en el qual els autors no es conformessin a «[intentar] explicar els fets biogràfics més importants» (p. 14). I poso l'èmfasi en el modal i en l'adverbi. M'hauria agradat una biografia si no definitiva perquè ja sabem que mai no ho poden ser, sí més completa, sense fissures ni absències. Que fos un puntal on no hi trobéssim a faltar gairebé res. Tinc presents la biografia que Leon Edel va fer de Henry James (1953-1972), o la que Jean-Claude i Colette Rabaté (2009) van dedicar a Unamuno. Hauran de passar molts i molts anys abans que aquestes biografies es facin velles i requereixin l'atenció de nous biògrafs.

Com marquen les lleis de la biografia, *Josep Pijoan. La vida errant d'un català universal* té la cronologia com a eix vertebrador de les seves dues primeres parts: «Les anyades catalanes» i «L'exili definitiu», ben equilibrades ambdues pel que fa a nombre de pàgines i notes a peu de pàgina, però una mica descompensades des del punt de vista dels continguts. La primera part abraça els anys 1879-1913 i és la que presenta de manera molt sintetitzada informació ja coneguda pel lector especialitzat i, en canvi, poc o gens explicitada per al públic en general al qual diuen adreçar-se els autors (p. 14). Davant d'una personalitat tan activa, diversa i complexa com la de Pijoan s'agraeix la voluntat d'ordenar els fets i els documents tot i alguns encavalcaments temporals difícils de salvar. Amb tot el que els autors saben i expliquen de Pijoan haurien pogut buscar epígrafs alternatius i amb més ganxo. L'hermenèutica no mossega. Així les coses, aquests primers anys queden repartits en els següents apartats: «1879-1906. Els anys de formació», «Verdaguer i Gaudí», «La lluita per la cultura», «L'afer Teresa Mestre», «L'Escuela Española en Roma» i «Causes de l'allunyament de Catalunya».

La segona part comença amb l'anada de Pijoan al Canadà el 1913 i acaba amb la seva mort a Lausana el 1963. És la part més nova, la que de fet pot justificar l'edició del llibre pels documents inèdits amb què treballen els autors. També ara la cotilla cronològica s'imposa darrere dels epígrafs descriptius però gens atractius de les diferents seccions: «Josep Pijoan al Canadà», «Pijoan a Los Angeles», «Estada a Barcelona i Madrid. La *Summa Artis*. The University of Chicago», «La República. Intents de reincorporació», «El *quaquerisme* de Josep Pijoan i Teresa Mestre. Els anys de la Guerra Civil i la postguerra», «El final de la docència universitària. La redacció de la *Historia universal de la literatura*. La *Outline History of Art*. Els *Retalls de Vida* als *Quaderns de l'Exili*» i «El retorn a Europa. Mort de Teresa. Els últims anys».

Un dels aspectes més remarcables del llibre és el protagonisme que els autors donen tant a la veu pública com a la privada de Pijoan, sigui a través d'articles a la premsa, discursos o conferències; pròlegs, textos literaris i assagístics; correspondència i altres papers personals. Mèrit afegit i especial és que han treballat amb material d'aquí, d'Europa i d'Amèrica, amb la qual cosa les diferents cares del no només errant, sinó polièdric Pijoan s'han pogut omplir de contingut i de sentit.

Les cartes han estat una de les fonts documentals més importants en l'elaboració de la biografia. Ja en coneixíem moltes, és veritat (Maragall, Casellas, José Castillejo, etc.), però moltes d'altres no (Teresa Mestre, el crític i historiador de l'art Bernard Berenson, el mecenes Gregorio del Amo i el seu fill Jaime, el pintor Richard Florsheim, el milionari fundador de la Hispanic Society of America Archer Huntington, etc.). Pol Pijoan i Pere Maragall no en publiquen les cartes senceres (no tenen per què fer-ho): les han buscat, llegit, n'han extret els fragments que més els convenien per al seu propòsit i les han fet dialogar amb altres documents.

Els autors han tingut també accés a documents biogràfics sobre Pijoan fins ara inèdits: una semblança de Michel Pijoan, el primer fill de Pijoan i Teresa Mestre, interessant per als anys al Canadà i els Estats Units, i uns *Apunts biogràfics de Josep Pijoan*, de Jordi Maragall i Noble, que els autors ofereixen sencers (gairebé 80 pàgines) als «Annexos», la tercera part del llibre. Tot i que alguns fragments d'aquests apunts Jordi Maragall ja els havia publicat com a articles i conferències, poder llegir-los sencers no només suposa un plaer, sinó la possibilitat de comprovar i d'agrair la capacitat crítica i interpretativa de Jordi Maragall respecte del seu pare, els seus amics i la seva època. Una col·lecció interessant i variada de fotografies i il·lustracions, el poema «Testament», datat el març del 1962 a Gryon-sur-Bex, l'acta de la sessió plenària extraordinària de l'IEC del 3 de juliol del 1963 en la qual el Dr. Rubió va recordar el company traspassat, una bibliografia actualitzada i ben ordenada, i un utilíssim índex de noms completen aquesta biografia tan esperada.

CARNER, Josep: *La paraula en el vent*, introducció, edició crítica i notes de Jaume Coll, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2015.

JOSEP CAMPS ÀRBÓS

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats
 jcampsar@uoc.edu

El 2014 va celebrar-se el centenari de *La paraula en el vent*, que ha esdevingut, conjuntament amb *Auques i ventalls*, publicat el mateix any, un dels reculls paradigmàtics del seu autor, Josep Carner. Una manera de commemorar l'efemèride ha estat una nova edició del llibre. Ara bé, no ens trobem davant d'una reproducció, posada al dia, sinó d'una operació ben distinta i, alhora, complexa. El nom de qui l'ha duta a terme, Jaume Coll, és, d'entrada, un aval ja que es tracta del màxim especialista en la no sempre fàcil tasca d'editar l'obra poètica carneriana: ha estat curador, per esmentar només alguns títols, de *Nabí* (1998), *Arbres* (2004), *L'oreig entre les canyes* (2006), i de la seva peça mestra, *Poesia* (1992). Dividida en tres volums, de l'edició que ressenyem, se n'ha fet un tiratge limitat a tres-cents exemplars.